

Cibalae - Vlinkovci prije Vinkovaca

Čorak, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:760521>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij POVIJEST – PEDAGOGIJA

Martina Čorak

CIBALAE – VINKOVCI PRIJE VINKOVACA

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2011. godina

SAŽETAK

Vinkovci, nekadašnje rimske Cibalae, značajan su arheološki lokalitet. Temelji grada čuvaju tragove pretpovijesti od neolitika (starčevačke i sopotske kulture) preko brončanoga doba (vinkovačka kultura), pa preko razdoblja doseljavanja Panona sa svojim mnogobrojnim plemenima do rimskih vremena, kada je na području središta grada, gdje su danas u Vinkovcima hotel i tržnica, podignuti zidovi rimske utvrde Cibalae. Oduvijek važno raskrižje putova naselje Cibalae za vrijeme cara Hadrijana dobiva status municipija- *Municipium Aelium Cibalae*, a kasnije i status kolonije - *Colonia Aurelia Cibalae*, najvjerojatnije za vrijeme vladavine cara Karakale. Cibalae postaju sve važnije rimsko stanište na granici Carstva, koje će se moći podičiti i rođenjem dvaju rimskih careva, braće i suvladara Valentinijana I. i Valensa, i s pravom se nazvati carskim gradom.

Početak kraja Cibala vezan je za završetak bitke rimskog cara Valensa s Gotima kod Hadrijanopola, nakon koje Goti provaljuju u Ilirik i temeljito ga razaraju. Tom prilikom su Cibale spaljene i opustošene, a tragedija se dogodila krajem 378. godine. Cibale su definitivno razorene dolaskom Avara 568. godine s kojima dolaze i prvi Slaveni.

KLJUČNE RIJEČI:

Cibalae, Rimsko Carstvo, Valens, Valentinijan

SADRŽAJ

1. UVOD.....	3
2. POVJESNO - TOPOGRAFSKI PREGLED.....	4
2.1. Topografske osobine.....	4
2.2. Položaj prapovijesnih naselja i njihove kulture.....	4
2.3. Keltska naselja.....	6
3. RIMLJANI I PANONIJA.....	7
3.1. Osvajanje Ilirika.....	7
3.2. Počeci romanizacije.....	8
4. CIBALE.....	9
4.1. Ime grada.....	9
4.2. Bedemi Cibala.....	10
4.3. Kopnene prometnice.....	11
4.4. Vodene komunikacije.....	12
4.5. Uprava u Cibalama.....	12
5. URBANI RAZVOJ CIBALA.....	15
5.1. Građevinske faze i materijali.....	15
5.2. Kanalizacija i vodovod.....	16
5.3. Keramičarska središta.....	17
5.4. Trgovina i stanovništvo.....	17
5.5. Religija.....	20
5.6. Nekropole.....	20
6. BITKE KOD CIBALA.....	21
7. VALENTINIJAN I VALENS.....	23
8. PROPAST CIBALA.....	24
9. ZAKLJUČAK.....	26
10. POPIS PRILOGA.....	27
11. LITERATURA.....	28

1. UVOD

Govoriti o povijesti Vinkovaca znači govoriti o 7000 godina kontinuiranog života na području grada Vinkovaca. U tom dugom razdoblju smjenjivale su se populacije sa svojim specifičnim kulturnim obilježjima, načinom življenja i stanovanja, običajima i vjerovanjima, društvenim uređenjima i različitim gospodarskim uvjetima. U ovom radu ću prikazati Cibalae - Vinkovce prije Vinkovaca, odnosno antičko razdoblje grada gdje se on razvijao u sklopu Rimskog Carstva. Naravno dotaknut ću se i razdoblja od neolitika pa sve do dolaska Panona sa svojim mnogobrojnim plemenima na ove prostore, jer su na temeljima tih razdoblja nastale rimske Cibalae.

2. POVJESNO - TOPOGRAFSKI PREGLED

2.1. Topografske osobine

Vinkovačko područje smješteno je između Đakovačkog i Vukovarskog ravnjaka s vrlo zanimljivim zemljopisnim obilježjima. Sjeverni dio područja čine obronci Krndije, Dilja i Fruške gore, dok se prema jugu teren spušta u klasičnu ravnicu. Od izuzetnog značaja je rijeka Bosut koja meandrira vinkovačkim područjem u dužini od 186 km, i uz čije se obale živjelo od neolitika do danas.¹ Ime Bosuta dolazi od riječi *Basuntius* koja je izvedena od riječi *basunt* koja ima indoeuropski korijen u riječi *bhag* – potok. Gustoći naselja pridonose i Bosutove mnogobrojne pritoke koje čine slivni prostor Bosuta na površini 3097 km². Bosut je nastao kao odljevni vodotok Save, puneći se vodom iz Save za visoka vodostaja. Današnji izgled Bosuta uvjetovan je izgradnjom prve brane 1840., a zatim i druge 1950. godine, te izgradnjom nasipa uz Savu. Podizanjem nasipa i izgradnjom brana prekinuta je direktna veza Save i Bosuta. Čitavo područje bilo je močvarno, što se odrazilo na bogatstvo šuma (Spačva, Merolino, Deš, Kunjevci, Slavir i dr.) u kojima dominira hrast, pa i Plinije spominje ovaj kraj kao žirno područje.

Geološke osobine zemljišta nastale u naslagama šljunka, pijeska i fine prašine, stvorile su praporni pokrivač kvalitetne i plodne zemlje. Uz ove vrlo povoljne zemljopisne osobine, velika prednost Cibala uvjetovana je prirodnim kopnenim i vodenim komunikacijama. Od izuzetnog značaja za razvoj i život ovog kraja je blizina velikih rijeka Dunava i Save.²

2.2. Položaj prapovijesnih naselja i njihove kulture

Navedene pogodnosti bile su ujedno i dobri preduvjeti za naseljavanje današnjeg gradskog područja, pa tako u mlađem neolitiku nalazimo prva naselja na lijevoj, višoj obali Bosuta. Tijekom čitava prapovijesnog razdoblja smjenjivali su se nositelji različitih kulturnih

¹ Zlatko Virć, *Pregled povijesti Vinkovaca*, Kulturno informativni centar Privlaka, Vinkovci 1988, str. 8.

² Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 12.

skupina, orijentiranih na tri osnovna naselja: na zapadu *oppidum* Dirov brijeg, središnje naselje *tell* Tržnica i na istoku utvrđeno naselje Ervenica.³

Život je na ovom prostoru počeo u starijem, neolitiku za vrijeme linear B faze starčevačke kulture (5300.- 4250. pr. Kr.) na lokalitetu »Tržnica«, te na području Šetališta D. Švagelja, Duge ulice i Ervenice. Uzgoj žitarica i životinja, izrada lončarskih proizvoda, kvalitetnija obrada oruđa i oružja od kamena i kosti, sjedilački način života zemuničkog tipa i prva upotreba nadzemne kuće obilježja su prosperiteta ranog i srednjeg neolitika na ovom prostoru. U jednoslojnim naseljima nastavlja se život autohtonom sopotskom kulturom (4250.- 3350. pr. Kr.) kojom završava razdoblje neolitika. Ova kultura nosi ime po eponimnom lokalitetu Sopot nedaleko od Vinkovaca, gdje se život odvijao u nadzemnim pravokutnim kućama, oruđe i oružje je bilo još kvalitetnije, a izrađuje se kamena sjekira s rupom za nasad drške, a za izradu tkanina upotrebljavao jednostavni tkalački stan.

U eneolitiku najznačajnija je vučedolska kultura koja je imala vrlo jako i razvijeno višeslojno naselje na *tellu* »Tržnica«. Upravo u ovom naselju dokazano je da bogati ukrasi na posudama nisu imali samo estetsku ulogu, već i svoju funkciju, jer su zapravo znakovi poslagani određenim redom pokazivali položaj zvijezda na nebu u određeno godišnje doba. Tako posuda pronađena u Vinkovcima predstavlja najstariji do sada poznati europski kalendar, a ovu teoriju nadopunjavaju mnogobrojni nalazi ukrašenih posuda s istog lokaliteta. Možemo spomenuti također da je ova kultura imala razvijenu metalurgiju na vinkovačkom prostoru.

Početak brončanog doba obilježava tehnologija izrade brončanih predmeta, a na prostoru Vinkovaca ovo razdoblje prezentira vinkovačka kultura (2300.- 1800 pr. Kr.) s pronalascima nađenim na lokalitetu »Tržnica« i sezonskim staništima na Šetalištu D. Švagelja, te području Duge ulice i Brodske imovne općine. U vrijeme ove kulture pojavljuje se i prvi zlatni nakit.⁴

³ Aleksandar Durman, *Vinkovci u svojem devetom tisućljeću*, Urbanizam turizam zdravlje : grad Vinkovci, No. 1, Vinkovci 2009., str. 18.

⁴ Rujana Bušić, Ivana Iskra-Janošić, Dražen Bota, Višnja Sorčik, *7000 Vinkovačkih godina : tragom kulturne baštine*, Turistička zajednica Vukovarsko - srijemske županije, Vinkovci 2002., str. 4.-6

U 8. stoljeću prostor oko Vinkovaca naseljavaju Breuci koji graniče na sjeveru s Andizetima, a na zapadu s Oserijatima, na istoku s Amantinima i Kornakatima, dok su na jugu graničili s Dezidijatima. Breuci dolaze u direktni kontakt s Keltima koji osvajaju ovo područje u mlađem željeznom dobu – latenu (350.-0. g.pr.Kr).⁵

2.3. Keltska naselja

Nazočnost Kelta bilježimo već krajem 4. stoljeća pr. Kr. kada sa sjevera prodiru preko Balkana u Grčku. Tamo su pretrpjeli poraz kod starogrčkog svetišta Delfa 279. g.pr. Kr. i vraćajući se kući osvajaju područje Slavonije i Srijema koje naseljavaju miješana panonsko-keltska populacija Skordisci. Podatke o tom keltskom plemenu daje nam Strabon, grčki povjesničar koji ih dijeli na Velike (zapadno od Morave) i Male Skordiske (istočno od Morave). Dolazak Kelta na ove prostore bio je u pravom smislu osvajački, ali je kasnije nakon otpora stanovništva došlo i do međusobne asimilacije. Keltska kultura koja je sa sobom nosila lončarsko kolo, željezni plug i novac, preuzela dominantnu ulogu nad domaćim stanovništvom, te utjecala je na daljnji razvoj postojećih naselja uz Bosut. Najviše ostataka ove kulture nalazimo na Dirovom brijegu koje je u to vrijeme bilo keltsko upravno i gospodarsko središte.⁶

Treba također spomenuti da su u ovom razdoblju sva tri osnovna naselja (Dirov brijeg, Tržnica i Ervenica) koristila u sustavu obrane prirodnu konfiguraciju tla i gradske potoke. Naselje na Dirovu brijegu koristilo je za fortifikaciju potok Nevkoš, koji je na jugozapadnoj strani kanalom bio povezan s Bosutom, prirodnom fortifikacijom s istočne strane. Središnje naselje na Tržnici koristilo je za obranu prirodne depresije s istočne i zapadne strane, a na jugu Bosut, dok je na sjevernom dijelu iskopan opkop. Naselje Ervenica koristilo je sa sjeverne i zapadne strane potok Ervenicu – Baricu, a s istočne prirodnu depresiju i s južne Bosut. Vrlo je zanimljiv nasebinski kompleks Ervenica, koji u zadnje vrijeme daje sve više podataka, a na kojem pratimo život od neolitika do Rima, ali s izraženim keltskim elementima.

⁵ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 13.

⁶ Josip Brunšmid, *Colonia Aurelia Cibalae*, Privlačica, Vinkovci 1994., str. 17.

Unutar ovih triju naselja živjeli su rodbinski povezano članovi zajednice, koji su u mirnijem razdoblju naseljavali i prostor izvan utvrda, ali organizirani u jednu administrativnu općinu. Spoznaje o keltskim Vinkovcima dobivene su uglavnom zahvaljujući slučajnim nalazima, a materijal pokazuje osobine srednjeg i kasnolatenskoga razdoblja. Među nalazima svakako dominiraju lončarski proizvodi u nijansama sivih do gotovo crnih grafitiranih posuda široka otvora kao i varijante vrčeva s jednom drškom, a od nakita se nalaze fibule, narukvice i perle.⁷

3. RIMLJANI I PANONIJA

3.1. Osvajanje Ilirika

Osvajanje koje su Rimljani provodili od osnutka Rima počelo je tijekom 3. st. pr. Kr. i na području Ilirika. Rimljani se prvi put susreću s panonskim plemenima 170.g. pr. Kr., a do sukoba dolazi 119.g. pr. Kr. kada je Lucije Cecilije Metel prvi put osvojio Sisciju koja je do konačnog pada bila još jednom osvojena 83. g. pr. Kr. Panonska plemena ipak su postupno gubila svoju samostalnost, pa tako 59. g. pr. Kr. Ilirik ulazi u prokonzularno područje Julija Cezara, a njegova nebriga dovodi do ustanka kojeg su podigli Delmati i Japodi. Nakon Julija Cezara na vlast dolazi Oktavijan August koji je osvajanjem Segestike (Sisak) smatrao osvajanje Ilirika završenim, te ga predao na upravljanje Senatu 27. godine pr. Kr., pa su se tako na prostoru Cibala pod vlašću Rima našla panonska plemena Breuci i Amantini. Vrijeme vladavine Oktavijana Augusta obilježio je Batonski rat – *bellum Batonianum*, do kojeg je došlo kada su se pobunila plemena u Bosni pod zapovjedništvom Batona. Njima se pridružilo pleme Breuci u panonskom dijelu Ilirika, čiji se vođa također zvao Baton (Baton Breučki).⁸

Opasnost ustanka Rimljani su tek shvatili kada je breučki Baton krenuo put Sirmija (Sremska Mitrovica), a dezitijatski Baton osvojio Salonu (Solin), te tako ugrozio sigurnost i samog Rima. To je ponukalo Augusta da pošalje Tiberija da uguši ustanak. U gušenju panonsko-delmatskog ustanka sudjelovalo je 10 legija, 14 konjaničkih ala, 70 pješaćki

⁷ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 20.-23.

⁸ Isto, str. 24.-23.

kohorti, zatim oko 10.000 veterana i mnoštvo oslobođenih robova. Pomoć Tiberiju pružili su s pet legija mezijijski namjesnik Aulo Cecina Sever i azijski namjesnik Plautije Silvan.

Završna bitka vodila se 8. godine poslije Krista u Volcejskim močvarama – *Hiulca palus*, sjeverno od Vinkovaca, a pod zapovjedništvom Cecine Severa, gdje su ustanici poraženi. Pobjedi Rima pomogla je i izdaja breučkog Batona, a samo godinu dana kasnije ustanak je definitivno ugušen i u Dalmaciji.⁹

3.2. Počeci romanizacije

U dugotrajnom i iscrpljujućem ratu stradalo je puno ljudi, a jaka keltska naselja vinkovačkog područja bila su prilično razrušena i opustošena. Preostalo stanovništvo, položaj naselja, kao i zemljopisno-topografske osobine utjecale su na odluku Rima da podigne veće naselje koje je u prvim desetljećima imalo i obrambeni karakter. Život se polako gasio na Dirovu brijegu i Ervenici, a središnje naselje na lokalitetu »Tržnica« poslužilo je kao osnova iz koje se razvijaju rimski Vinkovci. Razloge za takvu odluku treba tražiti u očuvanosti središnjeg naselja, te u površini koju je bilo moguće većim dijelom fortificirati zahvaljujući prirodnim osobinama terena. Kako Panonija postaje istočna pogranična provincija, postupno se provodi sustav osiguranja i gradnja granice – limesa. U tom sustavu Cibale su se našle između *Cornacuma* i *Murse* u kojima su bile smještene vojne postrojbe.¹⁰

Prve početke romanizacije pratimo i preko vojnih obveza domorodačkog stanovništva, pa tako u ovom rano razdoblju nalazimo pomoćne pješadijske postrojbe – kohorte I.- IV. *Pannoniorum*, I.- VII. *Breucorum*, I.- II. *Pannoniorum* i konjičku postrojbu – *ala* I. *Ilyricorum*. Uz kopnene postrojbe zaštitu na Dunavu, Dravi i Savi obavljala je riječna flota – *classis Flavia Pannonica* s lukama u Mursi, Burgenama i Taurunumu. Uz vojnu organizaciju, učvršćivanjem vlasti u Iliriku, dolazi i u do njegove podjele na Dalmaciju ili kako su Rimljani zvali Gornji Ilirik, te na Panoniju ili Donji Ilirik. Veličina i problemi Carstva diktirali su daljnje teritorijalne i administrativne podjele, pa je tako za vrijeme vladavine Trajana 105.-

⁹ Ivana Iskra-Janošić, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005., str. 7.-8.

¹⁰ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 25.

107. Panonija podijeljena na Gornju ili Zapadnu – *Pannonia Superior* i Donju ili Istočnu – *Pannonia Inferior*, u kojoj su se našle Cibale.

U vrijeme Dioklecijanove vladavine dolazi 297. godine do značajnijih podjela Carstva, što je do kraja proveo Konstantin Veliki 325. godine. Naime, Carstvo je podijeljeno na 4 prefekture, 13 dijaceza i 116 manjih provincija. Dosadašnje dvije Panonije podijeljene su na 4 samostalne provincije koje su s Dalmacijom i oba Norika ušle u panonsku dijacezu – *diocesis Pannoniarum*, kasnije nazvanu Zapadni Ilirik. Panonska dijaceza bila je podređena italskoj prefekturi, a od četiri provincije dvije su se našle na području Hrvatske – *Savia* sa sjedištem u Sisciji i *Panonija II.* sa sjedištem u Sirmiju.¹¹

Osim administrativno-teritorijalnih podjela, znatnije reforme provedene su u vojsci. Novim vojnim ustrojem smanjuje se broj graničnih vojnika kako bi postrojbe bile što pokretljivije te brže djelovale protiv barbara. Posljednja podjela Rimskog Carstva provedena je 395. godine kada je rimski car Teodozije I. Veliki podijelio Carstvo svojim sinovima, tako da je zapadni dio dobio Honorije, a istočni Arkadije. Osvajanjem Panonije počinje izgradnja naselja, a područje provincije čine gradska, municipalna i plemenska područja. Sve je u osnovi podređeno sustavu komunikacija i osiguranju države granice u čijoj se blizini nalaze Cibale. Osim državnih granica, osiguravaju se gradovi pa i samostalni gospodarski objekti, zahvaljujući specifičnom načinu gradnje.¹²

4. CIBALE

4.1. Ime grada

Cibalama se prvi počeo baviti Petar Katančić koji se poziva na oblik imena kojeg pronalazi kod antičkih pisaca gdje se spominje samo ime municipija u obliku *Cibalis* i *Kibalis*. Poslije Katančića problemom imena Cibala bavio se Mijo Brašnić, upotrebljavajući oblik imena *Cibalum*, uz vrlo temeljiti pregled izvora koju se bave imenom grada. Isti oblik imena *Cibala* upotrebljava i Stjepan Schulzer Müggenburg ne analizirajući podrijetlo imena.

¹¹ Ivana Iskra-Janošić, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005., str. 8.-9.

¹² Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 27.-28.

U svom monografskom djelu o imenu Cibala također raspravlja i Brunšmid, ali samo o obliku imena, a ne i o njegovom izvornom značenju. On odlučno brani i dokumentira oblik imena *Cibalae* na temelju natpisa iz vremena Septimija Severa u kojem se rodno mjesto vojnog veterana s punim nazivom navodi u ablativu *Cibalis*. Prema Dioniziju Švagelju ime rimskih Vinkovaca bilo bi povezano sa širenjem kulta Kybele u Panoniji, koji bi prema tome trebao biti prihvaćen i u Cibalama. Na žalost, ova teorija nema potvrde u arheološkim nalazima, jer za razliku od Murse ovaj kult nije značajnije prihvaćen u Cibalama. Drugu teoriju Švagelj izvodi iz latinske riječi *cibaria* – vojnički obrok u logoru, povezujući to s boravkom vojske u Cibalama. Problem oko imena Cibala i to u smislu njegova izvorna značenja rješava Anton Mayer, a ujedno rješava i pitanje već spomenutog literarnog podatka o položaju grada s kojim je povezano i ime grada. Naime, on ime naselja izvodi iz grčke riječi *kefale* – glavica, ali u smislu uzvišenja koje je latinizirano u istom značenju, pa se na našim prostorima i do danas sačuvao naziv *cipale* za uzvišenja u ravnici.¹³

4.2. Bedemi Cibala

Dosadašnje spoznaje o bedemu u Cibalama daje nam starija literatura, opisujući ga kao zemljani nasip s palisadom na vrhu. Prvi podatak nalazimo kod grofa Marsilija s početka 18. stoljeća koji daje crtež bedema Cibala. Prema tom crtežu tri strane bile su duge oko 600 m, dok je istočna bila nešto duža oko 610 m, pa bi površina grada, uključujući i širinu bedema iznosila oko 366.000 m². Sljedeće tlorise Cibala donose I. Domac i R. Franjetić, ali detaljniju sliku bedema Cibala daje Brunšmid. Prema Brunšmidu najveća duljina iznosi 860 m, a najveća širina 650 m, pa bi površina grada bila oko 560.000 m².¹⁴

Analizom svih ovih podataka i novim arheološkim istraživanjima dokazano je da su *Cibalae* imale dvije fortificirane površine. Starije i nešto skućenije fortifikacije koja je imala bedeme između 550 i 680 metara i mlađe koja je bila za 120-150 metara šira.¹⁵ Uz ove nove spoznaje o bedemima grada, zaštitna iskopavanja su omogućila jasnije određivanje stambene

¹³ Ivana Iskra-Janošić, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005., str. 10-11.

¹⁴ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 33.-34.

¹⁵ Stanko Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku : područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*, Matica hrvatska Vinkovci, Vinkovci 2001., str. 13.-14.

četvrti, središnjeg trga – foruma oko kojega su se nalazile javne zgrade (vijećnica, hram, trgovine, terme i dr.). Rimski forum se djelomično poklapa s današnjim Trgom bana Josipa Šokčevića. Direktnim i indirektnim nalazima omogućeno je trasiranje glavnih ulica – *cardo maximus* (sjever – jug) i *decumanus* (istok – zapad) s apsolutnom visinom kolnika od 87, 29 m. Unatoč vrlo lošoj sačuvanosti rimske arhitekture, što je uzrokovano kontinuitetom nastanjivanja, određene su namjene pojedinih objekata javnog i stambenog karaktera. Elitnije kuće, kao i termalni kompleksi, imali su sustav za hipokaust¹⁶

4.3. Kopnene prometnice

Zahvaljujući blizini granice, dobrim cestovnim vezama, kao i vodenoj komunikaciji, Cibale su se razvile u trgovačko središte u koje je roba stizala iz svih krajeva Carstva.

Tri ceste koje su presijecale Panoniju imale su vezu s Cibalama. Preko Murse, Cibale su bile povezane s cestom koja je iz Emone (Ljubljana), Petovia (Ptuj) išla na Sirmij i dalje za Konstantinopol. Ova cesta je imala obrambeno – trgovački karakter. Druga, Sredozemna cesta – *via mediterranea* išla je od Siscije (Sisak) s dva kraka do Cibala. Jedan krak je išao brdovitim dijelom Slavonije preko Cibala na Sirmiji, dok je drugi preko Akve Balise (Daruvar) išao na Mursu. Treća cesta – Posavska cesta išla je povišenim dijelovima uz Savu, a s Cibalama je bila povezana preko ceste za Ad Basante koja se djelomično poklapa s današnjom starom cestom za Županju preko sela. Na pojedinim dijelovima ove ceste nađeni su drveni piloni rimske ceste. Drugi krak povezivao je Cibale s Posavskom cestom preko Starih Mikanovaca, gdje je pronađen dio rimske ceste i gdje je bila locirana putnička postaja – *mansiones*. Cesta se nastavljala preko Leukona (Donji Andrijevc) do Marsonije (Slavonski Brod). Na sjever je vodila cesta koja se kod Nuštra razdvajala u dva kraka. Jedan je vodio preko Pačetina za Mursu, a drugi je između Nuštra i Cerića na graničnu postaju u Kornakumu. To je ujedno bila veza s graničnom cestom uz Dunav koja je povezivala vojne logore i Cibala s Akvinkumom (Budim) i ostalim zapadnim dijelovima Carstva. Cibala su tako kopnenim putem bile povezane sa svim krajevima Carstva¹⁷.

¹⁶ Ivana Iskra-Janošić, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005., str. 16.

¹⁷ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 43.-46.

4.4. Vodene komunikacije

Uz cestovnu povezanost Cibale su imale i vrlo dobru vodenu komunikaciju, zahvaljujući Bosutu – rimski *Basuntius*. Ime Bosuta dolazi od riječi *basunt* koja je indoeuropskog podrijetla u značenju *bhag* – potok. Rijeka Bosut je nekadašnji najveći odljevni vodotok Save koji se vremenom zamuljio, ali su ga Rimljani ponovno prokopali, kao i dio njegovih istočnih pritoka, kako bi odvozili hrast iz bogatih šuma. Na području Županje nalazio se rimski Ad Basante, naselje u značenju kraj ili pokraj Bosuta, gdje je morao biti i prijelaz preko Save. U antičkim izvorima nalazimo podatak Asser Savus, što se tumačilo kao odljevni vodotok Save ili ime Save kod Cibala.

Ovaj podatak je zapravo vrlo važan, jer govori o savskoj drvenoj splavi kraj Cibala i tako potvrđuje uspostavljenu vezu Sava – Bosut i spomenutog prijelaza preko Save. Od Cibala daljnju plovidbu omogućio je potok Ervenica prokopanim kanalom koji ga je spojio s Vukom, odnosno Dunavom, pa je tako dobivena plovna komunikacija Sava – Dunav preko Bosuta, Ervenice i Vuke. Plovni put je uvjetovao i postojanje pristaništa za manja plovila koje smo mogli odrediti na današnjem prostoru Barica. Upravo je postojanje pristaništa poslije stvorilo močvarno šire područje u donjem toku potoka Ervenice, zbog čega je nazvan Barica. U luku se ulazilo širokim kanalom koji je i danas vidljiv.¹⁸ Potvrdu o dolasku riječne flote u Cibale nalazimo na opeci s oznakom CFP – CLASSIS FLAVIA PANONNICA koja se pod ovim imenom javlja od vremena cara Vespazijana (69. - 79.). Podaci koji dokumentiraju kopnene i vodene mogućnosti postavili su Cibalae u izuzetno povoljan položaj u odnosu na ostale krajeve Carstva, što je imalo velikog odraza na cjelokupni život njegovih stanovnika.¹⁹

4.5. Uprava u Cibalama

Kao što sam već prethodno spomenula, početke romanizacije bilježimo s prvim kontaktima panonskih plemena i Rimljana. Prema Strabonu domorodačke zajednice koje su Rimljani zatekli nisu bili u dobrim međusobnim odnosima, što se osobito odnosi na Breuke i

¹⁸Ivana Iskra-Janošić, *Vodne komunikacije u rimsko doba na prostoru Vukovarsko - srijemske županije*, Urbanizam turizam zdravlje : grad Vinkovci, No. 2,3, Vinkovci 2009., str. 12.-14..

¹⁹ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 49.

Skordiske, budući da su se Skordisci udruživali s Rimljanima kao saveznici u pokoravanju pobunjenih plemena kako bi povratili prevlast nad domaćim plemenima. Osim savezništva, rimska vojska morala je osigurati kontrolu nad pokorenim područjem, pa je logično da su izabrana mjesta s već postojećim domorodačkim zajednicama unutar razvijenih zemalja kao što su keltski Vinkovci.²⁰

Vlast u općinama je bila u rukama rimskih građana, odnosno na čelu općine bio je rimski časnik – *praefecti civitatis* iz područnih postrojbi ili centurioni obližnjih legija. Dobivanjem građanskoga prava mogli su i domaći građani obnašati dužnost prefekta, ali s dodatkom *princeps*. Izvori nam spominju nekoliko domorodačkih općina – *civitates peregrinorum*, s područja Slavonije i Srijema s posebnim pravima: *civitas Sirmiensem et Amantinorum*, *civitas Cornacatum* i *civitas Scordiscorum*. Za ovaj rad svakako je važan *civitas Cornacatum* i pitanje međusobnog odnosa sa Cibalama. Naime, početkom 1. stoljeća po Kristu Cibale su najvjerojatnije pripadale Kornakatskoj općini – *civitas Cornacatum* (danas područje Sotina) koja se spominje u antičkim izvorima u ovoj ranoj fazi romanizacije.²¹

Cibalae kao i ostali rimski gradovi imaju svoj teritorij – *ager*. Prostor cibalskog agera nije precizno definiran, ali se može okvirno odrediti prema nalazima i plemenima. Sjeverna granica s agerom Murse nalazi se južno od Dalja, a potvrđena je natpisom Marka Aurelija Kvintilijana, vijećnika kolonije Cibalae, zapadnu granicu treba tražiti negdje u blizini Đakova, dok je južna granica najvjerojatnije bila na Savi. Na području cibalskog agera bilo je manjih i većih ruralnih naselja: selo - *pagus* i zaselak - *vicus*, zatim specifični gospodarski objekti – *villae rusticae* koje su se nalazile i blizu gradskih bedema pa su nazivane *ville suburbanae*. Najbliža registrirana je na području Krnjaša, ali ih je moralo biti puno više u gradskoj okolici. Područje cibalskog agera očito je bilo gusto naseljeno, što pokazuju mnogobrojni arheološki lokaliteti.²²

Podatke o napredovanju Cibala pronalazimo na malobrojnim kamenim spomenicima iz kojih saznajemo da su Cibale za vrijeme cara Hadrijana dobile status municipija –

²⁰ Rujana Bušić, Ivana Iskra-Janošić, Dražen Bota, Višnja Sorčik, *7000 Vinkovačkih godina : tragom kulturne baštine*, Turistička zajednica Vukovarsko - srijemske županije, Vinkovci 2002., str. 14.

²¹ Ivana Iskra-Janošić, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005., str. 23.

²² Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 51.

Municipium Aelium Cibalae, što je u direktnoj vezi i s urbanim razvojem. Municipalnim statusom su dobili ograničeno pravo, a potvrdu o tome pronalazimo na žrtveniku pronađenom 1772. godine u Vinkovcima prilikom gradnje župne crkve, a posvećen je božanstvima Liberu i Liberi. Žrtvenik je podigao vijećnik Marko Ulpije Fronto Emilijan. Natpis je datiran u 2. stoljeće posthadrijanskoga razdoblja. Status kolonije - *Colonia Aurelia Cibalae*, cibalski municipij je dobio za vrijeme vladavine sina Septimija Severa, cara Karakala (198. - 217.), poznatog po masovnom davanju građanskog prava svojim aktom iz 212. godine *Constitutio Antoniniana*.. O kolonijalnom statusu Cibala govore kameni spomenici i Pečuha, Osijeka, Dalja, ali je najpoznatiji i najbolje sačuvan žrtvenik iz Vinkovaca koji podiže dekurion Elije Prokul i posvećuje bogu Jupiteru.²³

Iz postojećih epigrafskih spomenika vidi se da je uprava bila organizirana kroz gradsko vijeće – *ordo decurionum*, te se najčešće spominje funkcija *dekuriona* (vijećnika), zatim *duovira* (načelnika), *augura* (u širem smislu redarstvenika), *edila* (zadužen za brigu o kultovima i obredima). Posebno važna funkcija koja se spominje na spomeniku iz Osijeka je *kvestor* (upravitelj financija).²⁴

Prilog 1. Stela Marka Herenija Valensa

Prilog 2. Žrtvenik tribuna Gaja Memija Celera

²³ Ivana Iskra-Janošić, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005., str. 23.-25.

²⁴ Isto, str. 25.

5. URBANI RAZVOJ CIBALA

5.1. Građevinske faze i materijali

Grad se počeo razvijati oko središnjeg prapovijesnog naselja lokaliteta «Tržnica». U prilog odabira lokacije govori podatak o razorenom dotadašnjem upravnom i gospodarskom središtu na Dirovu brijegu. Urbani razvoj grada možemo pratiti kroz četiri građevinske faze.

Prva faza pripada drvenoj gradnji i povezana je s prvom fazom romanizacije koja je intenzivnije počela za vrijeme Flavijevaca, osobito za vrijeme Vespazijana (69. – 79). Ovu drvenu urbanu fazu teško možemo prostorno definirati zbog uništene stratigrafije i ograničenih mogućnosti istraživanja u samom središtu grada gdje je nađeno najviše tragova i to izgorenih drva. Druga faza pripada tzv. tvrdoj gradnji budući da su objekti građeni od opeke i kamena, a prvu opeku donosi Rim. U ovoj fazi urbanizacije grad se prostirao na površini oko 381.000 m², a obrambeni sustav činio je dvostruki zemljani bedem širine od 12 do 14 m. između dvaju bedema bio je kanala širine 5 m ispunjen vodom.

Drugu fazu izgradnje Cibala prekinuli su Markomanski ratovi. Spaljen je veći dio drvene građevinske faze, a na cibalsko područje Rim naseljava barbarske Kotine koji počinju isušivati okolne močvare. Izborom Septimija Severa (193. – 211.) za cara počinje razdoblje vojnih careva, kao i razdoblje relativnoga mira i prosperiteta Panonije, pa Cibale dobivaju svoju treću urbanu fazu, odnosno drugu tvrdu gradnju, povećavajući površinu grada na prostor od oko 568.000 m². Obrambeni sustav ove faze činio je jednostruki zemljani bedem s palisadom od drvenog oplošja ispunjenog zemljom, a samo na rubnim dijelovima i na gradskim vratima bila su izgrađena pojačanja od opeke. Širina mlađeg bedema je oko 14 – 15 m, a opkop s vodom iskopan je samo na sjevernoj strani, dok su se na istočnoj i zapadnoj strani koristile prirodne depresije.²⁵

Obje građevinske faze razlikuju se po načinu fortifikacije i po blagom odklonu samoga položaja u prostoru koji je inače oblika nepravilne pačetvorine orijentirane na sjeveroistok – jugozapad. Upravo se takvim blagim pomakom i arhitektura može vremenski točnije odrediti. U oba slučaja utvrde su rađene po uzoru na granične logore na Dunavu koji su u prvim stoljećima imali dvostruki zemljani bedem s drvenom palisadom, a za vrijeme Hadrijana

²⁵ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 65.- 66.

granični se bedem obnavlja zidom od opeke. Oblik naselja, mnogobrojni pokretni nalazi upućuju na boravak vojne postrojbe u Cibalama za vrijeme početne faze romanizacije. Posljednju, četvrtu urbanu fazu teško možemo odrediti kao i onu prvu. Razlozi su vrlo jasni, naime, budući da ova faza pripada 4. stoljeću kada se neprekidno vode borbe oko carskog prijestolja, a tijekom tog perioda Cibale su bile u središtu tih borbi, prvi puta 314. godine i drugi put 351. godine. Borbe kao i boravak vojske u blizini Cibala odrazile su se na životne prilike njegovih stanovnika.²⁶

Što se građevinskog materijala tiče prioritarno mjesto ovog dijela Panonije zauzima opeka, stoga nije čudno što Rim osniva na području Carstva opekarske radionice – *officinae*. Vrlo brzo počinje njihova proizvodnja u lokalnim radionicama, a među prvim radionicama osnovana je carska radionica u Mursi koju je osnovao car Hadrijan (117. – 138.). Carske su radionice imale pečate s imenima i titulama careva ili članova njihovih obitelji.

U Cibalama nalazimo primjerak opeke s oznakom titule cara IMP(ERATORIS). Radionice su mogle djelovati i unutar vojnih postrojbi s oznakom jedinice, a osim imena jedinica, opeke su mogle imati oznaku i ime zapovjednika, dok su unutar naselja mogle djelovati državne – gradske i privatne radionice. Na opekama gradskih radionica urezane su oznake grada ili ime nadzornika proizvodnje, dok se u privatnim radionicama koristio pečat s imenom vlasnika u genitivu ili nominativu uz glagol *fecit*. Opeke su mogle nositi ime roba, inicijale ili neke druge oznake, što je u Vinkovcima i najčešće. Proizvodnju opeke svakako je uvjetovala i kakvoća gline na prostoru južno od grada, gdje se i danas vadi kao sirovina.²⁷

5.2. Kanalizacija i vodovod

Sastavni dio arhitekture Cibala svakako čini sustav kanalizacije i vodovoda. Prema dosad poznatim nalazima vodovod u Cibalama je bio izgrađen od olovnih cijevi za razliku od susjednih gradova čiji je sustav vodovoda izgrađen keramičkim cijevima. Dužina cijevi iznosi 1,50 do 2,00 m, a svaka od njih je imala na jednom kraju prstenasto zadebljanje za spajanje. Spajanje se vršilo tekućom žbukom, a protočni promjer cijevi iznosio je 100 mm. Vodovod se

²⁶ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 67.

²⁷ Ivana Iskra-Janošić, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005., str. 13.-14.

napajao iz potoka Ervenice putem kamenih bazena i kamenim razvodnicama. Sustav kanalizacije rađen je od opeke, tako da su iz kuća uži kanali vodili u šire ulične kanale koji su odvodili otpadne vode do glavnog kolektora. Glavni kolektor je imao unutarnje dimenzije: 1,10 m visina i 0,65 m širina, a od glavnog kolektora vodili su prema Bosutu. Na temelju dosadašnjih nalaza pretpostavlja se da je sustav vodovoda rađen prstenasto, odnosno paralelno s gradskim opkopom.²⁸

5.3. Keramičarska središta

Značajnu ulogu u praćenju procesa postupne urbanizacije Cibala imaju keramičarske radionice, odnosno peći pronađene u Vinkovcima u velikom broju, pravilno grupirane oblikujući radionička središta. U arheološkim iskapanjima na području Vinkovaca arheolozi su do sada otkrili oko 60 peći od kojih dvije pripadaju prapovijesnom razdoblju, pet latenskih peći, pedeset i dvije rimske peći i jedna srednjovjekovna peć.²⁹ Vinkovačke peći svojim oblikom spadaju u kružne peći, osim jedne kruškolike iz latenskoga razdoblja. Promjer peći kreće se u rasponu od 1, 20 do 1,80 m. Oblikom su peći podsjećale na košnicu, a napravljene su iz dvaju dijelova. U donji dio je iz ložišta stizao topli zrak i strujao kroz otvore na pregradnoj ploči u gornji dio u kojem se nalazila keramika. Ploču je obično nosio još jedan pregradni zid koji se mogao produžiti i na ložište. Otvori na ploči su bili kružnoga oblika promjera 5-7 cm. Peći su uglavnom rađene za oksidacijsko pečenje, ali se zatvaranjem otvora čepovima u obliku gljive ili naslaganim ulomcima keramike moglo ostvariti i redukcijsko pečenje.³⁰

5.4. Trgovina i stanovništvo

Urbani i upravni razvoj Cibala pratio je i gospodarski razvoj. Zahvaljujući povoljnom položaju u odnosu na cestovnu i vodenu komunikaciju, razvila se vrlo živa trgovina. Roba je

²⁸ Ivana Iskra-Janošić, *Vodene komunikacije u rimsko doba na prostoru Vukovarsko - srijemske županije*, Urbanizam turizam zdravlje : grad Vinkovci, No. 2,3, Vinkovci 2009., str. 14. -17.

²⁹ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 110.

³⁰ Ivana Iskra-Janošić, *Keramičke radionice u urbanoj strukturi Cibala*, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb 1993., str. 193-194.

preko Cibala išla s Istoka na Zapad i obratno, a Cibaličani su trgovali svojim obrtničkim i poljoprivrednim proizvodima, te drvom bogatih hrastovih šuma. Među obrtom se ističe keramičarstvo s težištem proizvodnje na lončarstvu i opekarstvu.³¹

Nastavljajući lokalnu tradiciju izrađuju se zdjele i vrčevi najčešće u sivim tonovima. Uz tradicijske oblike u početku rimskog djelovanja pojavili su se majstori koji su počeli raditi po uzoru na uvoznu robu izrađujući fino i posebno oblikovano posuđe. Rimski utjecaj na keramičku proizvodnju nalazimo u izradi *pitosa*, velikih posuda za spremanje hrane, tarionika koji su služili za ručno usitnjavanje i miješanje lijekova, hrane i boja, amfora kojima se prevozilo maslinovo ulje, vino, voće i sl., svjetiljki različitih oblika i pečata majstora kao i tanjura koje tipološki pratimo od 1. do 4. stoljeća.

Povremeno se u keramičkoj proizvodnji javljaju i drugi specifični oblici kao zdjele suženog donjeg dijela iz prijelaza 1. u 2. st., pehari s udubljenjem stjenkama iz 2. st., zvonoliki pehari s ukrasom riblje krljušti iz 4. st., lončići različitih veličina s jednom, dvjema ili trima ručkama iz 2. do 4. st., razne vrste i veličine lonaca itd. Nađen je veliki broj manjih posuda, blago profiliranih, koje su najvjerojatnije služile kao podlošci za vruće posude. Posuđe je bilo primarni proizvod, ali su se izrađivale i druge potrepštine i ukrasne stvari.

To je u prvom redu keramoplastika koja je izraz skulptorske mode i rimsko doba. Skulptura je rađena od kamena, mramora i metala, što nije bilo dostupno širim slojevima stanovništva, te je terakota zamijenila ove skupe sirovine. Prvenstveno su se izrađivali likovi bogova, ljudi i životinje, a osim estetskih imali su vjerska i kulturna obilježja. U svakodnevnom životu izrađivala se skulptura kao uspomena na određenu osobu, ukras, dar ili igračka. Osim figurica izrađivale su se polufigurice ili aplikacije za posude i svjetiljke. Prilikom izrade keramoplastike koristili su se kalupi, često rađeni po uzoru na kameni ili metalni predložak. Prilikom takva načina izrade terakota je bila nešto lošija, ali nisu izostali pravi majstorski radovi vrhunske umjetničke izvedbe lokalnih radionica.³²

Kao što je već prethodno spomenuto u ovom radu, proizvodnja opeke je imala vrlo važnu ulogu. Opeke su se upotrebljavale za gradnju, infrastrukturu, podove, ceste, grobnice. Radionice su mogle biti carske, gradske, privatne, a o pripadnosti govore pečati i znakovi. O

³¹ Ivana Iskra-Janošić, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005., str. 30.

³² Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 117.-121.

lokalnoj proizvodnji govori opeka iz gradske radionice DEC (DECURIONUM), dok na opekama privatnih radionica nalazimo koso ili ravno urezane crte, više polukružnih ili valovitih crta, znak u obliku broja 8, otiske šapa različitih životinja, dječja stopala, a javljaju se i kombinacija različitih znakova. Klasična pravokutna opeka bila je veličine 42 x 29 cm, debljine 3-6 cm, ovisno o vremenu izrade. Manje opeke radile su se za stupčiče podnoga grijanja, polukružni oblik i četvrtina kruga služili su za gradnju stupova, dok su blago savijene služile za izgradnju bunara. Specijalno velike opeke služile su za pokrivanje zidanih grobnica, te posebni oblici s utorima za izgradnju grobnog krova na dvije vode. Krov kuće se pokrivao crijepom – *tegulom* velikih dimenzija koja je po dužim stranama imala pojačanje. Spoj dviju tegula pokrivao se izduženim polukružnim crijepom – *imbrekсом*. Za taracanje podova su se izrađivale pravokutne pločice poput parketa koje su se slagale u riblju kost, šesterokutne pločice i pločice u obliku pune osmice.³³

Vrlo živu trgovačku djelatnost, uz keramičarstvo, dopunjavali su poljodjelski proizvodi i drvo kojim je obilovao ovaj kraj. Koliko i s kim se trgovalo govore mnogobrojni uvozni predmeti iz raznih krajeva Rimskog Carstva. Osobito lijep i luksuzan uvozni proizvod predstavlja fino posuđe - *terra sigillata*. Dolazila je iz radionica sjeverne Italije. Pripadnost pojedinim radionicama prepoznajemo po pečatim majstora, kvaliteti i boji, te reljefnom ukrasu kao i samom obliku. Prema nalazima ove fine keramike morala je djelovati jedna lokalna radionica i na području južne Panonije koja je temeljem nalaza bila locirana u Cibalama.

Stakleni predmeti spadaju također među luksuzne uvozne proizvode. Među nalazima ima malo cijelih predmeta, ali se na temelju ulomaka najčešće nalaze čaše, vrčevi i zdjele, razni tipovi boca s manje ili više raskošnim drškama, te male boce i posudice za mirise, balzame i suze. Metalne svjetiljke su uglavnom uvozna roba, kao i brončani, srebrni i zlatni nakit s draguljima i poludraguljima. Najbrojniji ukrasni i uporabni predmet su fibule, zatim narukvice, ogrlice, naušnice, prstenje, ukosnice, češljevi, geme od kojih neke predstavljaju visoka umjetnička djela.³⁴

³³ Isto, str. 133.-134.

³⁴ Ivana Iskra-Janošić, *Keramičke radionice u urbanoj strukturi Cibala*, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb 1993., str.

5.5. Religija

Rekonstrukciju duhovnog života omogućavaju nam sakralni spomenici kojih je na području Cibala relativno malo, tako da dosadašnja slika zasigurno nije potpuno. Od rimskih bogova štovali su se Jupiter, Minerva, Herkul, Posejdon, Fortuna, Venera, Apolon, Merkur, dok lokalna božanstva nalazimo u latiniziranim imenima kao što su Liber, Libera, Silvan, Dijana. Trgovačkim vezama nije stizala samo roba, već i orijentalna božanstva. Među orijentalnim kultovima štovali su se Sol, Luna, a na specifičnim olovnim pločicama nalazimo kombinaciju više kultova prikazanih u redovima. Na njima nalazimo elemente Mitre-Sola, Kabira-Dioskura, Demetre, Here i Nemezis. Venera je očito bila omiljeno božanstvo Cibaličana, jer je nađeno dosta njezinih glava s malih figurica od terakote.

Među vjerama koje su stigle s Istoka je i kršćanstvo koje je našlo vrlo rano svoje sljedbenike u Cibalama. Potvrđuju to nalazi gnostičko zlatne pločice, sarkofag s ribom, prikriiveni kršćanski grobovi unutar rimskih nekropola, kao i urezivanje križa na mnogim predmetima. Rano formirana kršćanska općina već je u 3. st. prerasla u biskupiju – *Ecclesia Cibalarum*. U to vrijeme Cibalae su imale i svoga biskupa, imenom znanoga kao biskup Euzebija koji je zajedno sa cibalskim lektorom Polionom umro kao mučenik u progonima kršćana.³⁵ Materijalni tragovi cibalskog kršćanstva tek u novije vrijeme izlaze na vidjelo. Osim nekoliko nadgrobničkih spomenika s kršćanskim simbolima i natpisima, zanimljiv je lokalitet Kamenica istočno od Vinkovaca na kojem se vjerojatno nalazio veći memorijalno-sakralni kompleks, uz nekadašnju cestu iz Cibala prema Sirmiju, koji se još smatrao i mjestom Polionove smrti.³⁶

5.6. Nekropole

Uz kultove i religiju neodvojivo je pitanje pokapanja mrtvih. Nekropola je mjesto gdje su se pokapali mrtvi. Rimske nekropole su, prema tadašnjem običaju, bile smještene uz glavne ceste na prilazima gradu. Tako se nekropole Cibala nalaze na sve četiri strane svijeta. Sjeverna nekropola uz cestu za Mursu i Cornacum (Sotin), južna uz cestu za Ad Basantae

³⁵ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 134.-138.

³⁶ Stanko Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku : područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*, Matica hrvatska Vinkovci, Vinkovci 2001., str. 16.-17.

(područje Županje), istočna uz cestu za Sirmium i zapadna koja je vodila jednim krakom za Mursu, a drugim za Marsoniu (Slavonski Brod).

Dosada je najbolje istražena sjeverna nekropola s pedesetak otkrivenih grobova. Najjednostavniji tip groba je pokapanje u raku bez škrinje, pa s drvenom ili olovnom škrinjom. Među ukopima u raku otkriveni su dvojni i trojni ukopi. Elitniji grobovi zidani su opekom s ravnim pokrovom ili pokrovom u obliku krova na dvije vode. Za ovaj tip groba rađene su posebne pokrovne opeke. Najelitniji ukopi bili su u kamenim sarkofazima, zatim grobovi s kamenim obilježjima u obliku žrtvenika ili stela. Zanimljiv je podatak da su svi zidani grobovi, sarkofazi i oni s kamenim oznakama opljačkani, jer su u njima sigurno bili i bogatiji prilozi. Južna, istočna i zapadna nekropole registrirane su pojedinačnim nalazima grobova, ali je teško odrediti područje rasprostiranja budući da nisu moguća sustavna iskopavanja. Ove nekropole su služile i kao vojna groblja s obzirom na već spomenuti boravak vojske u Cibalama.³⁷

6. BITKE KOD CIBALA

Prvi put su Cibalae u rimskoj povijesti igrale neku ulogu za rata, što se 314. godine zametnuo između rimskih careva Konstantina Velikog i Licinija, jer je prva odlučna bitka bila u neposrednoj blizini Cibala. Povod je navodno bio rušenje Konstantovih kipova u Emoni (Ljubljana) i neizručivanje Senecija, Licinijeva rođaka, koji je zbog zavjere bio osuđen na smrt. Licinije se utaborio na Dirovu brijegu i njegovoj okolini, dok se Konstantin Veliki, dolazeći sa zapada, morao utaboriti na području Borinaca. Bitka je završila pobjedom Konstantina, a Licinije je morao pobjeći ostavljajući gotovo sve na bojištu. Stigao je do Sirmiuma, gdje ga je čekala obitelj, te je zajedno s njom i državom blagajnom pobjegao u Daciju. Konstantin je tom prigodom osvojio Sirmium i nastavio slijediti Licinija dalje prema istoku. Otad mu je u Sirmiumu rezidencija iz koje je svake godine obilazio Panoniju. Prisutnost vojske u blizini grada i borbe morale su imati odraza na Cibale i njihove stanovnike.

³⁷ Ivana Iskra-Janošić, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005., str. 16.-17.

Druga bitka vodila se 351. godine kod Murse između Konstancija II i uzurpatora Magnecija koji se u Galiji proglasio carem. Konstancije je pokušao ponuditi Magneciju nepovoljan sporazum i podmititi njegove časnike, ali mu to nije uspjelo. Do borbe je došlo kod Siscije, nakon koje se Konstancije povukao do Cibala i sazidao logor južno od grada. Konstancije nije pristao na nagodbu s Magnecijem koji je tražio njegovo odstupanje s prijestolja, a revoltiran ubojstvom brata Konstansa u Galiji, čekao je trenutak za odlučujuću bitku. Budući da Konstancije nije napuštao dobro utvrđeni logor, Magnecije ga je izazvao napadom na Sisciju, pljačkanjem Posavine i konačno neuspjelim napadom na Sirmium. Kada je ujesen pokušao osvojiti Mursu, Konstancije se odlučio za napad, a njegovim jedinicama pridružila se protivnička konjička jedinica pod vodstvom Silvana. Bitka je bila vrlo žestoka, pa se spominje 54000 poginulih vojnika s obje strane. I dok je Magnecije osobno sudjelovao u borbi, Konstancije je s biskupom Valensom iščekivao rezultat u Bazilici mučenika izvan gradskih zidina Murse. U ovoj bitci, koja se vodila za vlast, i religija je imala značajnu ulogu. Zahvaljujući arijanskom biskupu Valensu i pozitivnom ishodu bitke, Konstancije je postao još veći pristaša arijanizma. Logor i boravak vojske u blizini Cibala i ovom prigodom gospodarski su djelovali na prilike u Cibalama.³⁸

Uz ovu bitku vezana je sudbina oca rimskih careva Valentinijana I i njegovog brata i suvladara Valensa, rođenih u Cibalama 321. i 328. godine. Njihov otac Gracijan, koji je također bio rodom iz Cibala, bio je snažan i poznat po potezanju užeta, pa je dobio nadimak užar - *funarius*. Kao vojnik postigao je lijep uspjeh, što je djelomično mogao zahvaliti i svojoj snazi. Prvo je bio tjelesni stražar - *protector*, zatim časnik - *tribunus* i vojvoda u Africi - *praefuit rei castrensi per Africam*. Nakon nekih problema bio je otpušten iz službe u Africi, ali je službovanje završio kao zapovjednik u britanskoj vojsci, avansirajući do časti pretorijanskog prefekta, nakon čega je živio na svom imanju u blizini Cibala. Imanje mu je oduzeo Konstancije II iz osvete što je ugostio Magnecija, kada je ovaj prolazio u blizini njegovih dobara. Vojničke zasluge oca Gracijana koristile su i njegovim sinovima, Valentinijanu i Valensu.³⁹

³⁸ Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 146.-147.

³⁹ Hrvoje Vulić, *Valentinijan i Valens*, Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci, No. 27, Vinkovci 2009, str. 284.

7. Valentinijan i Valens – carevi Cibaličani

Stariji brat Valentinijan I. rođen je u Cibalama 321. godine, a izabran je za cara uz suglasnost vojnih i civilnih vlasti 364. godine u Nikeji. Za suvladara je uzeo svoga brata Valensa također rođenog u Cibalama 328. godine. Valentinijan I. bio je jedan od najomiljenijih careva nakon Trajana, što je pokazao i sam način njegova izbora. Osim toga bio je veliki poklonik kršćanstva, pa ne bi bilo čudo da je memorijalno sakralni kompleks Kamenica njegovo djelo. Što se tiče njegova obrazovanja, antički izvori nam daju kontroverzne podatke. Zosim, koji je dao dosta podataka o Cibalama, govori da je Valentinijan I. imao velikih vladarskih i vojnih sposobnosti. Poznao je djelomično grčki jezik, pisao na latinskom jeziku stihove i bavio se kiparstvom. Suprotno govori Amijan Marcelin dajući podatke kako Valentinijan I. nije obrazovan i nema osobnih kvaliteta. Možda je u ovom podatku došlo do pogrešnog navođenja ličnosti, jer je poznato da je Valens bio fizički i psihički čista suprotnost svome bratu, kao i u vjeri, opredijelivši se za Arijevce. Ženio se dva puta - prva supruga Severa rodila mu je sina Gracijana 359. godine, te umrla ubrzo nakon njegova rođenja. Druga supruga Justina rodila mu je sina Valentinijana II te tri kćeri – Gallu, Gratu i Justu.

Valentinijan slovi kao posljednji veliki zapadni car. U cijelosti, njegova se vladavina može ocijeniti kao vrlo uspješna jer je posljednji uspješno ratovao i branio granice Carstva. Umire 17. studenog 375. godine u Brigetiu (Szóny u današnjoj Mađarskoj) za vrijeme pregovora s Kvadima, a na prijestolje dolazi njegov brat Valens. Kao i brat, rođen je u Cibalama, 328. godine. 28. 3. 364. godine brat Valentinijan I ga je proglasio suvladarom, za istočni dio Carstva. Bio je znatno slabijih fizičkih i psihičkih sposobnosti od brata, a od brata se razlikovao i po vjerskom opredjeljenju - bio je arijevac, dok je Valentinijan štovao nikejsku vjeru. Izvori ga opisuju kao debeljka koji nije vidio na lijevo oko i koji je imao krive noge tj. takozvane bačvaste noge. U vojsci služi kao *protector domestici*, a nakon svog ustoličenje, brat ga 1. ožujka 364. godine imenuje tribunom carskih štala – *tribunus stabuli*, položaj za brigu i nabavu konja za carski dvor i cijelu vojsku. Oženio se i imao troje djece – Anastasiu, Carosu i sina Valentiniana. Valens nije dobio lak zadatak kada ga je brat proglasio suvladarom. Postao je vladar istočnog dijela Carstva s prijestolnicom u Konstantinopolu. Nije znao grčki, službeni jezik dvora, imao je tjelesne mane i bio je kao i brat neplemenita roda.⁴⁰

⁴⁰ Isto, str. 285.-290.

Mir istočnog dijela Carstva uskoro je poremećen ustankom i Valensovo prijestolje bilo je ugroženo od Prokopija, koji se 28. 9. 365. dao proglasiti augustom u Konstantinopolu, iskoristivši opće nezadovoljstvo protiv novog vladara Valensa. Na vijesti o pobuni, koje je dobio dok je boravio u Cezareji, Valens je predložio pregovore uzurpatorima i otkrio svoje tajne tendencije da abdicira, a razmišljao je i o samoubojstvu. U proljeće 366. godine Valens je uspio skupiti dovoljno trupa da se efektno nose s Prokopijem i njegovim trupama, te se uspješno obračunao s njim i porazio ga 366. godine. Najvažniji vojni događaj u Valensovoj karijeri je tragična bitka kod Hadrijanopolisa gdje je izgubio život. Postoje dvije verzije Valensove smrti. Prvu donose Libanius i Sokrat i prema njoj je Valens poginuo pogođen strijelom, dok druga verzija koju donosi Amijan Marcelin, govori da se Valens sa nekolicinom vojnika sklonio u drvenu kuću koju su kasnije opkolili Goti i zapalili je, te su poginuli svi koji su bili u kući, pa i sam Valens.⁴¹

Prilog 3. Zlatnik - solid cara Valentinijana I

Prilog 4. Zlatnik - solid cara Valensa

8. PROPAST CIBALA

Političke i sigurnosne prilike Rimskog Carstva odrazile su se i na Cibale koje nisu mogli zaobići ovi problemi potencirani blizinom državne granice. Provalom Huna iz Azije u Europu 375. godine počeo je proces Seobe naroda, budući da su mnogi narodi bili prisiljeni na pokret. Početak kraja Cibala vezan je za završetak već spomenute bitke s Gotima kod Hadrijanopola, nakon koje Goti provaljuju u Ilirik i temeljito ga razaraju. Tom prilikom su Cibale spaljene i opustošene, a tragedija se dogodila krajem 378. ili početkom 379. godine. Uništeni grad povremeno pljačkaju Istočni i Zapadni Goti, Huni, Gepidi i Langobardi. Cibale su definitivno

⁴¹ Isto, str. 291.-294.

razorene dolaskom Avara 568. godine s kojima dolaze i prvi Slaveni. Nakon dužeg opsjedanja Sirmija, jedne od četiriju carskih prijestolnica, grad je konačno pao pod vlast Avara 582. godine, a to je i ujedno i vrijeme završetka antičkog svijeta. Posljednji put se Cibale spominju 527. godine u dokumentima Justinijana I., kojima je car cibalsko područje dodijelio benediktincima.⁴²

⁴² Ivana Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001., str. 151.-153.

9. ZAKLJUČAK

Dosadašnje spoznaje i arheološki nalazi još uvijek ne daju potpunu sliku života u Cibalama, ali nam zato ukazuju da su bile na visokoj razini u Carstvu po gospodarstvu, položaju i trgovačkoj razvijenosti. Međutim, sve ono što je stoljećima omogućavalo Cibalama prosperitet i gospodarski razvoj, okrenulo se protiv grada i ubrzalo njegovu propast. Blizina granice, dobra vodena i kopnena komunikacija djelovala je na brže propadanje grada, jer se lakše do njega stizalo.

10. POPIS PRILOGA

Prilog 1. Stela Marka Herenija Valensa (I. Iskra - Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta* (Zagreb - Vinkovci 2001) str.60.)

Prilog 2. Žrtvenik tribuna Gaja Aponija Memija Celera (I. Iskra - Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta* (Zagreb - Vinkovci 2001) str.61)

Prilog 3. Zlatnik - solid cara Valentinijana I. (I. Iskra - Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta* (Zagreb - Vinkovci 2001) str.148)

Prilog 4. Zlatnik - solid cara Valensa (I. Iskra - Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta* (Zagreb - Vinkovci 2001) str.148)

7. LITERATURA

1. Andrić, Stanko, *Vinkovci u srednjem vijeku : područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*, Matica hrvatska Vinkovci, Vinkovci 2001.
2. Brunšmid, Josip, *Colonia Aurelia Cibalae*, Privlačica, Vinkovci 1994.
3. Bulat, Mirko, Novi podaci o antičkim Cibalama, Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci, No. 9, Vinkovci 1979.
4. Bušić, Rujana, Iskra-Janošić, Ivana, Bota, Dražen, Sorčik, Višnja, *7000 Vinkovačkih godina : tragom kulturne baštine*, Turistička zajednica Vukovarsko - srijemske županije, Vinkovci 2002.
5. Durman, Aleksandar, *Vinkovci u svojem devetom tisućljeću*, Urbanizam turizam zdravlje : grad Vinkovci, No. 1, Vinkovci 2009.,
6. Iskra-Janošić, Ivana, *Keramičke radionice u urbanoj strukturi Cibala*, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb 1993.
7. Iskra-Janošić, Ivana, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vinkovci 2001.
8. Iskra-Janošić, Ivana, *Vinkovci u antici i srednjem vijeku*, Gradski muzej, Vinkovci 2005.
9. Iskra-Janošić, Ivana, *Vodene komunikacije u rimsko doba na prostoru Vukovarsko - srijemske županije*, Urbanizam turizam zdravlje : grad Vinkovci, No. 2,3, Vinkovci 2009.
10. Schulzer Mueggeburški, Stjepan, *Cibalis - Palina - Vinkovci : arheološka historijska skica*, Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci, No. 3, Vinkovci 1964.
11. Virc, Zlatko, *Pregled povijesti Vinkovaca*, Kulturno informativni centar Privlaka, Vinkovci 1988.
12. Vulić, Hrvoje, *Valentinijan i Valens*, Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci, No. 27, Vinkovci 2009.